

Tre menn mot et nytt Norge

Av Gjertrud Sæter

I denne artikkelen vil samfunnsforhold og endringer i Norge løftes frem illustrert gjennom tre generasjoner menn i familien Andresen, hvorav den eldste var innvandrер og den yngste pådriver for det vi i dag oppfatter som typisk norsk. Fortellingene om Nicolai Andresen (1781 – 1861), sønnen Johan Henrik (1815 – 1874) og sønnesønnen Nicolai (1853 – 1923) illustrerer hvordan de på hver sin måte og under ulike forutsetninger grep muligheter og tok del i byggingen av det nye Norge som vokste frem gjennom 1800-tallet.

Helt i begynnelsen av århundret kom Nicolai Andresen (1781–1861) til Christiania – uten kapital. Han må ha hatt en teft som førte ham til et Christiania der unge menn uten kapital kunne arbeide seg opp ved hjelp av personlige egenskaper, relasjonsbygging og fornuftige investeringer. De som klarte å etablere seg, bygge opp handelsforbindelser og lære markedet å kjenne, var i posisjon da sammenbruddet kom i de store eksportnæringene etter Napoleonskrigene.

BAKGRUNN

«Småbyenes storhetstid» kaller historikeren Finn-Einar Eliassen perioden i norsk byhistorie fra ca. 1500 til 1830. For selv om de norske byene var relativt små, hadde de velstand og fylte mange av de samme funksjonene som større byer i Europa. Under eneveldet fra 1660 til 1807 utviklet det seg etter hvert en elite i byene på bakgrunn av kjøpstedenes privilegier. Denne patrisierklassen ble tett viklet inn i hverandre gjennom slektskap og handelsforbindelser og utgjorde et fellesskap fra handel og politikk til selskaperlighet.

De ledende representanter for patrisierklassen i norske byer hadde utenlandsk opphav – engelsk og skotsk som Collett, Wright, Chrystie/Christie; tysk som Leopoldus/Løvenskiold og Cappelen; dansk som Aall, og svensk som Anker. De tilhørte en felles nord-europeisk kultur og hadde i ungdommen vært på dannelsesreiser til Europa, og var senere på jevnlig forretningsreiser til utlandet. De kunne både snakke og skrive flere europeiske språk som tysk, engelsk og fransk. Denne bykulturen nådde sin høyde i perioden fra 1780-årene til Napoleonskrigene 1807–14. Den mest typiske representanten for denne kulturen i Christiania var Bernt Anker i Paleet, som også eide gården Frogner og Moss jernverk, hans bror Peder Anker på Bogstad og Collett-familien i Grensehaven, på Ullevål og Fladeby i Enebakk. Et viktig uttrykk for denne kulturen var de dramatiske selskapene som ble etablert i flere byer langs kysten og som omfattet så godt som alle medlemmene av den urbane patrisierklassen. I tillegg til egne teaterbygg i byen, hadde de også teateroppsetninger og fester på landstedene og lystgårdene utenfor byene. Denne teatervirksomheten holdt et høyt nivå, og flere av stykkene til Enevold de Falsen i Christiania ble også satt opp på det kongelige Theater i København.

Under Napoleonskrigene ble Norge utestengt fra det viktigste markedet, England, og nesten hele overklassen i norske

byer gikk konkurs. De mange konkursene åpnet muligheter for nye aktører innen handel og politikk, og dette gjaldt spesielt i Christiania fordi byen fra 1814 ble Norges hovedstad.

CHRISTIANIA FÅR EN ENORM VEKST

For å understreke den radikale endringen som skjedde i Christiania etter 1814, har historikeren Jan Eivind Myhre betegnet byen som «Ravnekrok blir hovedstad». Den tidligere småbyen Christiania endret radikalt status etter 1814 og i første halvdel av 1800-tallet, da byen ble det nye nasjonale senteret for politikk, administrasjon, kunnskap, finans og handel. Byen vokste raskt. Fra 1814 til 1835 doblet den folketallet, og doblet det igjen de neste 20 årene. Folketellingen i 1855 viste at befolkningen i hovedstaden da var litt over 30.000. Veksten i folketallet var i stor grad kommet innenfor «Personer der ikke kan henføres under nogen av de nevnte Klasser» som utgjorde hele 53% av befolkningen. Disse «Personer» omfattet embetsmenn, jurister, bankierer, grosserere og deres familier. I tillegg til nordmenn som flyttet til Christiania fra andre deler av Norge, var denne nye eliten rekruttert fra Danmark, Nord-Tyskland, Nederland og England.

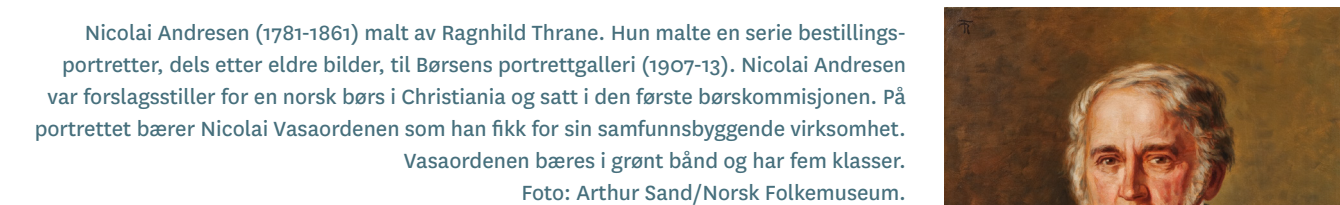
Folketallet i Christiania doblet seg igjen i løpet av tiåret 1855 – 65, fra 30.000 til 60.000. Men veksten i dette tiåret skjedde ikke lenger innenfor eliten av akademikere, grosserere, bankierer og handelsborgere med familier. Veksten i folketallet kom nå innenfor den nye gruppen industriarbeidere og deres familier som raskt nærmet seg halvparten av folketallet. Etter 1865 ble denne utviklingen akselerert gjennom økende industrialisering. Antallet som tilhørte overklassen stagnerte, mens antallet industriarbeidere og deres familier eksploderte. Ingen annen hovedstad i Europa hadde vokst så raskt som Christiania. Og ingen andre byer i Norge fikk et tilsvarende stort marked for nye varer og tjenester. Innbyggertallet i 1900 var 230.000 eller mer enn syv ganger høyere enn det hadde vært i 1855. Christiania, som i begynnelsen av århundret hadde vært en by dominert av en elite, var ved slutten av århundret blitt en industriby med en dominerende arbeiderklasse. Overklassen og middelklassen utgjorde i 1900 bare ¼ av befolkningen, mens arbeiderklassen nå utgjorde ¾ av befolkningen.

MULIGHETENES LAND

Hvorfor var Norge interessant for så mange utlendinger? Migrasjonen var knyttet til næringsaktivitet, men først og fremst

Nicolai Andresen (1853-1923) var en aktiv friluftsmann og blant stifterne av Christiania Skiklubb. Her er han fotografert i stiftelsesåret 1883 sammen med andre medlemmer. Fra venstre Harald Maurer, Ferdinand Egeberg, Engelhardt Eger, Hjalmar Welhaven, Nicolai Andresen og Jens Andersen Aars. Nicolai Andresen var tredje generasjon innvandrер og ble en viktig pådriver for en fritidskultur som vi i dag oppfatter som typisk norsk. Foto: Ukjent/Norsk Folkemuseum.

Engel Reichborn (1790-1826), antagelig malt av Jacob Munch omkring 1820. I 1810 giftet Engel Reichborn seg med Nicolai Andresen. Hun var datter av regimentfeltskjær Hinrich Wilhelm Reichborn og Kristine Elisabeth Catharina von Koss. Den nye overklassen overtok ikke bare den gamle overklassens posisjoner i næringslivet, men også i kulturlivet og selskapslivet. Engel Reichborn var skuespiller og optrådte blant annet ved Det Dramatiske Selskab som holdt til i Grensehaven, og senere i Det borgerlige dramatiske Selskab. En av hennes sønner, høyesterettsadvokat Jens Peter Andresen, var formann i Christiania Theaters direksjon og aktiv i styret for Kristiania norske Theater. Foto: Arthur Sand/Norsk Folkemuseum.

Tollbodgaten 24 hvor Nicolai drev sin forretningsvirksomhet og bodde med sin familie. Han hadde kjøpt gården av sin svigermor, enkefru Reichborn. Hovedhuset hadde åtte værelser med kakkelovn samt flere smårom. I gården var det stall og fjøs, tre kjellere og et bryggerhus. I enden av gaten ble Børsen etablert. Foto: Henry Rosling/Oslo Museum.

Børsen, oljemaleri av Georg Solberg Kulbeck 1922. Børsen ble lagt til Tollbodgaten 2 og sto ferdig i 1829. Det var Nicolai Andresen som var forslagsstiller for en norsk børs i Christiania da han i 1818 møtte på Stortinget. Han satt også i den første børs-kommisjonen. Foto: Rune Aakvik/Oslo Museum.

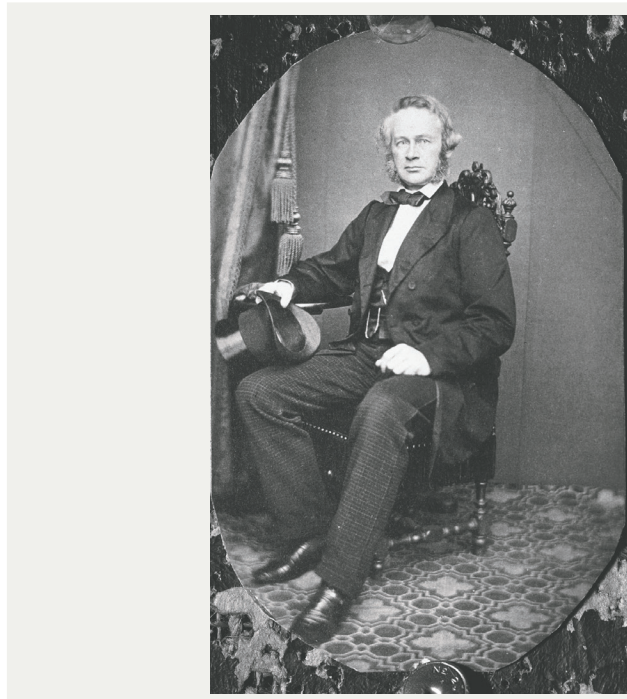
og ligger i dag på tysk side. På denne tiden var det begrensede muligheter for å kunne bryte opp fra landsbygda og søke inn til byene, da loven sa at «af løse karle skal alene taales skreddere, skomagere og tømmermænd». Det var trolig på denne bakgrunn at Nicolais far søkte inn til Tønder som skredderlærling. I kraft av sin dyktighet ble han skreddermester og kleshandler, var en tid laugsformann og eide sitt eget hus sentralt i Tønder. Nicolai vokste derfor opp i gode kår i et miljø preget av håndverk og handel.

Nicolai hadde gått i lære hos en kjøpmann i Flensburg før han ankom Norge i begynnelsen av 1800-tallet. Han kom som «Probenreuter» eller omreisende i vareprøver, opparbeidet seg et mangfold av handelsforbindelser og ble etter hvert kompanjong med kjøpmann Hagemann i Kirkegaten. I 1809 fikk han borgerskap som kjøpmann og etablerte seg raskt som en driftig handelsmann.

EN NØKKELPERSON BAK ETABLERINGEN AV EN NORSK KAPITALISTISK KULTUR

Nicolai Andresen (1781–1861) drev sin forretning fra Tollbodgaten 24 der han også bodde med sin etter hvert store familie. De 8 barna som vokste opp ble alle knyttet nært sammen etter at Nicolais kone, Engel, døde bare 37 år gammel, seks dager etter at yngste sønn Engelhardt var født.

Nicolai drev engroshandel med en mengde ulike varer. Importen kom fra Sønderjylland og fiskevarer kom fra Bergen. Han fikk etter hvert eierskap i båter og drev bankiervirksomhet, som i utgangspunktet innebar vekseldiskontering for å finansiere handel. Noen år drev han også trelasteksport. Han var fabrikkeier, etablerte næringsfellesskap med apoteker og professor Maschmann om et såpekokeri, «sæbesyderi», på Hammersborg og han kjøpte en gipsornamentfabrikk på Tjuvholmen der han også anla gateløp. Han kjøpte et landsted på Ekeberg og senere landeiendommen Skøyen hvor hans nærmeste nabo ble apoteker Maschmann.

Gentleman! Portrett av den unge grosserer Johan Henrik Andresen i 1860-årene med høy flosshatt, halsbind knyttet i sløyfe under nedbrettet krage, mønstrete bukser og ensfarget frakk. Moteriktig antrukket og allerede en av Christianias mest vellykkede forretningsmenn. Han hadde kjøpt Tiedemanns Tobaksfabrik i 1849, men oppfattet og titulerte seg fortsatt som grosserer. Foto: Claus Peter Knudsen (ant.)/Norsk Tekninsk Museum.

Nicolai var også politisk aktiv og møtte på Stortinget fra 1818 hvor han det året var forslagsstiller for en norsk børs i Christiania. Han satt i den første børskommisjonen. I 1823 satt han i Slottsbygningsskommisjonen og fikk ansvar for organiseringen av finansieringen av Slottet. I 1824 møtte han som fast 1. representant for Christiania hvor han dette året satt i 10 ulike komiteer. Fra 1828 – 48 var han medlem av styret for Norges Banks Christiania-avdeling, og han var medlem av bystyret i Christiania fra 1837 – 43. For all denne samfunnsbyggende virksomheten ble han utnevnt til ridder av den svenske Vasaorden. Nicolai skapte ikke bare nye forretninger i et nytt land. Han var også aktivt med i å skape nye rammebetingelser for forretninger og bygge det økonomiske fundamentet for det nye Norge og ble slik en nøkkelperson i etableringen av en norsk kapitalistisk kultur.

I 1845 trakk Nicolai seg tilbake fra forretningslivet og sønnen Nicolai August overtok bankiervirksomheten mens Johan Henrik, som var nummer tre blant barna, overtok kjøpmanns/grossererforretningen.

GROSSERER JOHAN HENRIK ANDRESEN INVESTERER I TOBAKKSPRODUKSJON

Johan Henrik (1815–1874) hadde arbeidet i farens forretning og var også godt skolert gjennom sin læretid ved handelshuset Behre i Hamburg. Han hadde også vært en tid i London ved et handelshus der og kom tilbake til Christiania tidlig i 1840-årene. Fra sin posisjon som kjøpmann fikk han erfaring at tobakk var en betydelig konsumvare.

I 1840-årene var industriens fremvekst allerede merk-

Portrett av Petra Andresen, født Juell (1829–1917) fra begynnelsen av 1860-årene. Faren, Hans Lemmich Juell, var en vellykket forretningsmann og drev handelsfirmaet Tofte & Juell sammen med Andreas Tofte, men døde da Petra bare var 3 år gammel. Han hadde kjøpt løkken Terningbekken noen år før, og moren fikk bygget en helårsbolig for seg og barna på løkken tegnet av arkitekt Christian Heinrich Grosch. Det elegante trehus i empire med nette detaljer står i dag på Norsk Folkemuseum som ett av svært få bevarte løkkehuse fra Christiania. I 1852 feiret Johan Henrik og Petra bryllup på løkken. Foto: Claus Peter Knudsen/Norsk Tekninsk Museum.

bar med en betydelig ekspansjon innenfor de tradisjonelle næringene parallelt med gjennombrudd av nye industrier. Produksjonen av tobakk hadde lange tradisjoner, men de fleste virksomhetene var små og den geografiske spredningen stor. I 1840 var det over 80 tobakksspinnerier i Norge. Kun brennevinsindustrien var større i antall og sysselsatte. I 1849 kjøpte Johan Henrik en av Christianias større fabrikker, J.L. Tiedemanns Tobaksfabrik. Det var ikke industrimannen, men forretningsmannen Johan Henrik Andresen som kjøpte tobakksfabrikken. Priskuranter fra denne tiden viser at Tiedemanns Tobaksfabrik produserte over 30 forskjellige merker røketobakk, 10 typer snustobakk, tre typer skrå og førte et stort antall sigarer av ulik kvalitet. Johan Henrik drev tobakksfabrikken som en integrert del av grossistforretningen og i løpet av hans levetid spilte den en viktig, men likevel underordnet rolle i hans handelsfirma.

Tobakksfabrikken lå på Stortorvet på hjørnet av Torvgaten. I 1858 sto Johan Henriks nybygde bolig- og forretningsgård ferdig i Torvgaten 2 med forretningslokale i 1. etasje og bolig ovenpå. Et par år senere fikk tobakksfabrikken også nye lokaler i det samme kvartalet i flukt med gården i Torvgaten slik at Johan Henriks virksomhet tok opp hele den ene siden av Linaaes gate.

Privatboligen i Torvgaten hadde en pompøs inngang fra gårdsplassen, leiligheten hadde en stor sal og flere stuer, spise-stue og flere soverom. Gjesteværelsene på kvisten huset gjerne slektninger som kunne ha årelange opphold som studenter

I 1858 sto Johan Henrik Andresens nybygde bolig- og forretningsgård ferdig i Torvgaten 2 med forretningslokale i 1. etasje og bolig ovenpå. Tabakksfabrikken ble drevet som en integrert del av grossistforretningen og i løpet av hans levetid spilte den en viktig, men likevel underordnet rolle i hans handelsfirma. Fotoet er fra omkring 1920. Foto: Anders Beer Wilse/Oslo Museum.

eller som arbeidet i forretningen. Ifølge folketellingen i 1865 bodde det ikke mindre enn 17 mennesker i Johan Henrik og Petras husholdning. Foruten dem selv og de tre barna, besto husholdningen av Petras mor og morens ugifte søster, Petras ugifte søster, en nevø fra Valdres og en fra Hallingdal, en husjomfru og en handelsbetjent samt fire tjenestepiker og en tjenstedreng.

Johan Henrik Andresen drev og utviklet sin fabrikk- og forretningsvirksomhet slik at han i løpet av 1850-årene var blitt en av byens mest betydningsfulle forretningsmenn. Parallelt med forretningsdriften utviste han et politisk engasjement som innebar flere verv. I tillegg var han en ivrig friluftsmann, først og fremst jeger.

I 1854 kjøpte han eiendommen Smedbråten på Bygdøy som sommersted for sin familie. Den var på hele 27 dekar og han fikk bygget en villa i nygotikk tegnet av arkitekt Georg Andreas Bull. Da villaen ble revet på 1930-tallet ble hagestuen bevart og bygget opp i Norsk Folkemuseums bysamling og vil inngå som ett av flere interiør i utstillingen *Borgerskap Embetsstand 1600 – 1914*. Sentrert rundt hagestuen der tidsbildet skal være sommeren 1866 vil endringer i andre halvdel av 1800-tallet løftes frem. En av aktørene i disse endringene var sønnen, Nicolai Andresen (1853–1923). Han drev farens forretninger videre, men valgte å spesialisere seg innen tobakk. Han var også en ivrig friluftsmann og medstifter av blant annet Christiania Jægerklub, Christiania Roklub, Christiania Skiklubb og aktivt med i de populære Husebyrennene. Som 3. generasjons innvandrer var han en ivrig pådriver for friluftsliv og idrettsgrener som vi som nordmenn i dag trekker frem som spesielt viktige når vi snakker om norsk identitet.

NICOLAI ANDRESEN

– SPESIALISERER SEG OG BLIR LEDENDE I TOBAKK

Nicolai Andresen (1853–1923) var 20 år og befant seg i lære i

Tiedemanns Tobak var allerede i 1840-årene en kjent «merkevare» og det ble derfor ikke aktuelt å endre fabrikkens navn da Johan Henrik Andresen kjøpte den i 1849. Petum optimum var en røketobakk for langpipe, besto fortrinnsvis av Virginiatobaker og var storrøkeren Henrik Wergelands favoritt. Han skal ha skrevet diktet *Tiedemanns Petum* i gledesrus og det ble trykket i Morgenbladet i 1842. Originaldiktet (her avbildet til venstre) er i dag i Norsk Folkemuseums eie. Nederst i bildet en pakke Tiedemanns Petum. På askebegeret av sølv et typisk pipehode fra 1840-årene i merskum med sølvlokk. Foto fra reklameserien Tiedemann og kunstnerne.

Foto: Tiedemann/Norsk Folkemuseum.

Bremen da faren uventet døde av lungebetennelse bare 59 år gammel. Den unge Nicolai måtte overta forretningene. Han solgte ut deler av farens forretningsvirksomhet og Nicolai ble den som rendyrket tobakksproduksjonen i en tid da norsk tobakksindustri var preget av en sterk konsentrasjon og ekspansjon, og det vokste frem et nasjonalt marked i den forstand at fabrikkene solgte sine produkter over hele Norge.

Nicolai ledet fabrikkene gjennom videre vekst og i 1880 etablerte han en fabrikk like ved jernbanen i Charlottenberg i Sverige for å betjene det svenske markedet. Frem til århundreskiftet vokste fabrikkene i Charlottenberg mer og hadde bedre inntjening enn fabrikkene i Christiania. Da Nicolai Andresen døde i 1923 var Tiedemanns Tobaksfabrik blitt Norges største tobakksprodusent.

EN NY FRITIDSKULTUR

En ny fritidskultur vokste frem i løpet av 1800-tallet og særlig mot slutten av århundret. Som en konsekvens av reguleringer i arbeidstiden, gjaldt den økte fritiden alle samfunnslag. Man fikk tid til å dyrke sysler som egentlig ikke var nødvendige, men som man gjorde fordi man fikk anledning til det. Christiania Jægerklub er et uttrykk for dette med skyting på blink, ikke for å jakte, men for det sosiale.

Foreninger, sangkor og idrettslag ble stiftet, kommunikasjonene ble bedre, skolevesenet endret seg med innføring av middelskole og kvinner fikk mulighet til å ta utdanning.

I siste halvdel av 1800-tallet ble vinter populært, også visualisert gjennom at malerne begynte å male snø, noe de tidligere ikke hadde gjort. Friluftsliv førte også med seg en bygging av hytter. Nicolai og Marie Andresen fikk bygget seg en hytte som lå i Skjennungsterrenget i Nordmarka. Hytten ble kaldt Maristuen og ble, særlig vinterstid, familiens samlingssted i tillegg til Smedbråten.

Nicolai Andresen (1781–1861) kjøpte eiendommen Skøyen i 1838. På maleriet *Udsigt fra Dronninghjerget paa Ladegaardsøen*, malt av Joachim Frich, kan Nicolais hus skimtes øverst til høyre. Apoteker Hans Maschmanns eiendom sees i forgrunnen. Skøyen ble senere overtatt av Johan Henriks eldre bror, bankier Nils August. Samtidig hadde industrialiseringen begynt, som de var aktivt delaktige i som bedriftseiere og arbeidsgivere for en raskt voksende arbeiderklasse. Denne industrialiseringen kom etter hvert også til å invadere deres idylliske omgivelser på Skøyen. Foto: Arthur Sand/Norsk Folkemuseum.

Suppeterrin og fat i stentøy fra det engelske firmaet Samuel Alcock.

Johan Henrik Andresen giftet seg med Petra Juell i 1852 og serviset ble trolig kjøpt i forbindelse med bryllupet. «Å holde hus» med store middager var en viktig del av borgerskapets omgangsform med festmenyer som kunne bestå av en lang rekke retter. Slike middager krevde store serviser. Ifølge familietradisjonen er serviset kalt Smedbråtenserviset og ved opptelling i 2016 besto det av i alt 289 deler.

Et av fatene var limt og naglet. Et uttrykk for at nøysomhet også var en viktig verdi.

Foto: Jon-Erik Faksvaag/Norsk Folkemuseum.

Familiefar, fabrikkeier og friluftsmann. Portrett fra 1890 av Nicolai og Marie Andresen. De var fetter og kusine og giftet seg i 1886. Søskenbarnektenskap var ikke uvanlig i tiårene før og etter 1900. Marie var født i Østre Slidre som datter av prost og sogneprest Halvor Tobias Heyerdahl (1812-1888) og Cecilie Cathrine Fearnley født Andresen (1817-1888). Nicolai og Marie fikk seks barn. Den eldste, Johan Henrik (1888-1953) stående ved moren, er her to år gammel. I portrettet inngår også deres to hunder. Jakt var en av Nicolais store interesser og han var med å stifte Christiania Jægerklub i 1878. Han døde under høstjakten i Rendalen i 1923, 70 år gammel. Foto: Ukjent/Domkirkeodden.

Nicolai Andresen (1853-1923) spesialiserte seg innen tobakk og i 1898 flyttet fabrikk til Falbes gate. Etter hvert som virksomheten vokste, ble hele kvartalet mot Stensberg gaten (til høyre i bildet) innlemmet i bedriften. Fotoet er fra jubileumsåret 1928, da Tiedemann markerte sitt 150-årsjubileum. Foto: Anders Beer Wilse/Norsk Folkemuseum.

Sommerdag på Smedbråten i 1881. Det nye borgerskapet overtok den gamle patrisierelitens kultur med lystgårder, store selskaper og tjenere slik Smedbråten ble et uttrykk for. Selv om Smedbråten og den nye urbane overklassens løkkehus var mer beskjeden enn både Bogstad, Fladeby og Linderud, ble de familiens og kretsens samlingssted for rekreasjon og selskapelighet. Andresen etablerte seg som grosserer med forretningsgård og bolig i det kommersielle sentrum og landsted på Bygdøy, slik den tidligere overklassen som Anker hadde hatt sitt Palé i byen og Frogner hovedgård på landet. Foto: Ukjent/Norsk Folkemuseum.

Det ble større tilgang på trykte medier, aviser, tidsskrifter, bøker og overklasesysler som tegning, maling og pianospill ble populært også blant den voksende middelklassen.

Nicolai Andresen (1853-1923) levde sitt liv i det Norge som hadde vokst frem siden bestefaren hans innvandret til Christiania på begynnelsen av 1800-tallet. Han var ikke bare en vellykket representant for det nye industriborgerskapet, men han var også med på å forme det nye Norge – og særlig den nye norske fritidskulturen.

Smedbråten 1866 er et tidsbilde som peker både bakover og fremover. Det representerer restene av overklassens kultur og tradisjonene med landstedet og de store selskapene, det store serviset og tjenere. Men i motsetning til Kirsebærhaven hos Tsjekhov som ble hugget ned som et symbol på en adel som ikke lenger hadde noen funksjon, ble Smedbråten uttrykk for et industriborgerskap som fortsatte sin liberale samfunnsbygging med utgangspunkt i verdier som var blitt norske.

Gjertrud Sæter er førstekonservator i kulturhistorisk seksjon ved Norsk Folkemuseum.

Hytteliv! Det fortelles om Nicolai at han fra ungdomsårene var med i en gruppe som hver vinter tok en langtur til fjells og på mange måter «innviet» våre dagers påsketurer. Da Christiania Skiklub fikk sin hytte på Frønsvollen fra 1883, ble han en regelmessig gjest til han selv og familien fikk bygget en egen hytte i 1902, Maristuen ved Abbotjern. Det var først og fremst Marie som ønsket seg hytte og den ble brukt både sommer og vinter. Nicolai skal ha vært utrettelig i å oppmuntre og undervise nybegynnere i «skiløping» og var tidlig ute med alt nytt skiutstyr. I 1920 oppholdt datteren Cecilie seg i Wien og fikk et brev fra søsteren Petra som hun siterer i sine erindringer: «Mor har vel skrevet at vi mener at være på Maristuen fra 3die dag og til over nytaar og rasende koselig var det om du kom hjem». Foto: Fra familiealbum. Ukjent fotograf/Norsk Folkemuseum.

LITTERATUR OG KILDER

Arkivmateriale fra J.L. Tiedemanns Tobaksfabrik/Norsk Folkemuseum.
Eikeland, Sigmund 2011: «Om årene i Charlottenberg (1880-1912)». Upublisert manuskript.
Eikeland, Sigmund, Tor Seim og Axel Prydz (red.) 1989: *Når Tiedemenn forteller*. Oslo, Tell forlag AS.
Eliassen, Finn-Einar 2006: "Småbyenes storhetstid, ca.1500-1830" i Knut Helle, Finn-Einar Eliassen, Jan Eivind Myhre og Ola Svein Stugu: *Norsk byhistorie. Urbanisering gjennom 1300 år*. Oslo, Pax.
Folketelling 1865 for Kristiania kjøpstad. Digitalarkivet.no
Hammer, S. C.: biografi i NBL1, bd. 1, 1923.
Lødrup, Cecilie 1991: *Litt hvermannshistorie sett fra mitt anegalleri*. Upublisert manuskript. Genève, del I og II.
Myhre, Jan Eivind 1990: *Hovedstaden Christiania. Fra 1814 til 1900*. Oslo, Cappelen.
Myhre, Jan Eivind 2016: *Christiania 1814. Ravnekrok blir hovedstad*. Oslo, Akademisk publisering.

Myhre, Jan Eivind: «Landet bindes sammen». Hentet 13. mars 2018 fra Norgeshistorie.no
Kielland, Arild Smith 1983: «Foreningens stiftelse og de første år» i *Snø og ski nr. 1. Skiforeningen 100 år for ski-idrettens fremme*, side 24-31. (Trykksted ikke oppgitt) Skiforeningens jubileumsårbok.
Resultaterne af Folketællingen i Norge i januar 1866. Se særlig side 123. https://www.ssb.no/histstat/nos_i_c1_1866.pdf
Sejersted, Francis og Arnljot Strømme Svendsen (red) 1978: *Blader av tobakkens historie*. J.L. Tiedemanns Tobaksfabrik 1778-1778. [utgitt av J.L. Tiedemanns Tobaksfabrik], Oslo, Gyldendal
Sogner, Knut 2012: *Andresens. En familie i norsk økonomi og samfunnsliv gjennom to hundre år*. Oslo, Pax.
Stavnsbånd og landboreformer, 1733-1800. <http://danmarkshistorien.dk>
Tabeller over Folkemængden i Norge den 31te December 1855. Se særlig side 40-41. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/st_16r_1846-55.pdf